Tanzimat Devrinde Bursa

1856 - 1877

Nakleden : NACİ KUM
Müze Direktörü

İkinci Mahmudun Yeniçeriliği kaldırması üzerine bir taraftan yeni usûlde asker yetiştirilip talim ve terbiye edilmesi, ve diğer taraftan memlekette Avrupa tarzında idare teşkilâtı yapılması gereğinin anlaşılması (Tanzimat fermanının) neşrine yol açtı. Bu sıralarda Osmanlı hükümeti, İngiltere ve Fransanın koruyuculuğu altında Ruslarla Sivastopolda harbediyordu.

Abdülmecit 1. tahta çıktıktan dört ay sonra ve (Paris muahedesi) nin imzalanmasından bir kaç gün önce (Tanzimat Fermanı) denilen (Hattı Hümayun) 1856 tarihinde Hariciye Nazırı olan Mustafa Reşit Paşa tarafından büyük bir kalabalık halk ve Avrupa sefirlerinin

İZÜ - İSMAİL KARA TÜRKİYE'DE DİNİ HAYAT ARŞİVİ

huzurlarında okundu. Bu fermanla din ve milliyet farkından ve tesirlerinden beri bir (Osmanlı Milleti) teşkili düşünülmüş ve umumî müsavat tesis edilmek istenmişti.

Vakıa, nezaret ve eyalet teşkilâtı gibi yeniliklerle beraber, bütün tebaanın hukuk birliği gibi medenî şekiller gösteren bu ıslahat, dost Avrupa devletleri tarafından çok iyi karşılanmış, teşvike mazhar olmuş ise de o zamanlar en büyük düşman olan çarlık Rusyasının da büyük husumetini celbetmişti.

İlk meşrutiyetin ilânı tarihine kadar süren bu devirde Bursada geçen mühim vak'aları, Merhum Abdülkadirin (Bursa Tarihi Kılavuzu) adlı eserinden çıkararak Uludağ okuyucularına sunmayı faydalı buluyoruz :

1255 Yılında Abdülmecit 1. Padişah oldu. Tanzimat Fermanı okundu.

1257 „ „ o zamana kadar Kütahya da oturan eyalet valileri, artık bundan sonra Bursada oturmağa başladılar. İlk vali (Dilâver Pş.) alay beyi de (Mazhar Paşa) idi.

1257 yılında, Salih Paşanın valiliği esnasında Abdülmecit 1. Bursaya gelmişti. O günleri bilen yaşlı adamlardan öğrenilen hadiseler:

Gökderenin gün doğu tarafındaki Hünkâr köşkü o zaman yapılmıştır. Önceden köşkün yerinde (Ebi Şahme şeyhi Hasib efendinin) bir kulübesi varmış, köşk onun yerine inşa edilmiş.

Ulu Camiin gün batı tarafında, mihrap hizasındaki köşe (sokaklar dar olduğu için) o zaman yontulmuş.

Abdülmecit, türbeleri gezmiş, Osman 1. Türbesini gezdikten sonra Mevlevihaneye gelmiş, padişah at üstünde imiş, binek taşında attan inmiş, dervişlerin dönerek semâ ettiğini seyretmiştir. Mevlevihane bahçesindeki havuzun çağlıyarak akışı pek hoşuna gitmiş, o sudan bir bardak getirtip içmiş, dervişlere ayrı, şeyh efendiye de ayrı hediyeler verilmiş, mektep çocuklarına da birer mecidiye dağıtılmıştır.

Şairler, padişahın Bursa-

İZÜ - İSMAİL KARA TÜRKİYE'DE DİNİ HAYAT ARŞİVİ

ya gelişine beyitler düzmüşlerdir.

Elyazması bir kitapta 1260 yılından 1267 yılına kadar olan işler için bulduğum bir kaç satır yazıyı buraya yazıyorum :

(1260 senesi cemaziyel evel ayının 12 inci salı günü Abdülmecit Han Bursayı teşrifettiler. Dört gün misafir oldular. Pazar günü avdeti hümayın oldu. Yine 1260 senesi cemaziyel evel ayının gurresinde Bursa yeniden tahrir olundu.

Cemaziyelahirin 16 ıncı günü, haziranın 19 unda Seretan Burcunun dokuzu pazar günü saat (12 alaturka)ya beş dakika kala şark canibinden bir alâmet zuhur eyledi. Baş tarafı kalın, kuyruk tarafı ince fişenk gibi resimde, tulü beş altı kulaç, rengi sarı kırmızı, kuyruk tarafı kandili garp tarafına doğru gitti ve geçtiği yerde duman gibi bir göklük bıraktı, saat bire kadar durdu, garbe geçtikten sonra beş dakika gök gürler gibi derinden 5 dakika kadar gökte bir gürültü oldu, ne olduğu malûm olmadı.

1261 senesi herkesin yine temettüatı tahrir olundu.

1262 senesi zilkâde ayında asakire adam alındı. Ve bu sene kasımın 11 inci gicesi kar yağdı, iki üç gün durdu.

1267 senesi ramazanı şerifin 30 uncu pazar ertesi günü saat 9 da küsufi şems (Gün tutulması) vaki oldu, nısfına yakın tutuldu, bir saat mikdarı sürdü.)

1262 yılında saray yanında Askerî idadi yapıldı.

1268 yılında Bursada birinci olarak kur'a ile asker alınmış ve kaplıca kapısından Muradiyeye giderken, Cılımboz deresi kıyısında solda kalan Beğlik fabrika da bu yılda yapılmış, bundan iki sene sonra da Bursada mülkiye idadisi açılmıştır. 1270

1271 Şubat 9 unda saat 9 (Alaturka) da yer deprenmiştir. Bursada ulu yapılardan hemen hiç bir şey kalmamış, Ulu cami, Yıldırım camii, Şehadet camii, Emir Sultan camii, Uzun çarşı, daha bir çok ufak camiler hamamlar, ulu hanlar, dükkânlar hep yıkılmış, ve Yeşil ça-

İZÜ – İSMAİL KARA TÜRKİYE'DE DİNİ HAYAT ARŞİVİ

mi ile Yeşil türbe çatlamıştır.

Bu yer depreumesinden sonra, şimdiki inhisarlar yapısının olduğu yerlerden bir de yangın başlamış ve tâ Tuz pazarına kadar önüne gelen yapıları kül etmiş, sözün kısası, Bursa viraneliğe dönmüş...

1274 yılında Harbiye ve Mühendis mektebi hocalarından ve bilgili askerlerden toplanan bir dernek, Bursaya gelmiş, o zaman albay, yarbay olup sonraları Osmanlı ordusunda herkese kendilerini tanıtan ve son rütbelere yükselen Gazi Osman paşa, Macarlı Mehmet Ali paşa, Tevfik paşa bu dernekte başkanlık etmişler, Defteri Hakanî nazırı Suphi bey de bunlarla birlik olduğu halde Bursanın pek güzel bir şehir haritasını çizmişler ve 1879 yılında bu haritayı mühendis mektebi matbaasında basmışlardır.

1275 yılında Bursada Rüştiye mektebi açılmıştır.

1277 yılında Abdülmecit ölmüş ve, yerine Abdülaziz tahta çıkmıştır.

1278 yılında (Boşnak oğlu Öküz Mehmet paşa) nın mutasarrıflığı esnasında Kurdoğlu köprüsü yanında İmirza oğlu adlı bir ermeninin yaptırdığı fabrika, İslâm mezarlığına lağımını akıttığı için Bursa halkının asabiyetini tahrik etmiş, ve halkın toplantısında fabrika yıkılmış ise de, Ermeninin karadan Üsküdara geçip Babıaliye şikâyeti üzerine İstanbuldan iki tabur asker ve top yollanmış, bu askerler Tuz Pazarındaki hanlar yerleştirilmiş, ve önayak olanlar turulmuş, hapse tıkılmış fabrikanın parasını Bursalılara ödetmişlerdir.

Bu yıl içinde Padişah Abdülaziz Bursaya gelmiş ve dört gün kadar oturmuştur. Padişah gelmezden önce Bursada hazırlıklar yapılmış, padişahı karşılamağa çıkacak mektep çocuklarına birer fes ve yeşil yakalı kırmızı abdeslikler dağıtılmıştır. Sultan Aziz, Gemlik yolundan gelmiş, Atıcılar mevkiinde çadırlar kurulmuş, padişah gelince oraya inilip yemekler yenilmiş ve pulluk denilen saban o zaman yeni

İZÜ - İSMAİL KARA TÜRKİYE'DE DİNİ HAYAT ARŞİVİ

çıktığı için padişahın karşısında teçrübeler yapılmış, oradan şehre gelinmiştir.

Padişah, bir kır ata binmiş, kendisinden sonra tahta çıkacak olan Murat efendi, Abdülhamit, Mehmet Reşat ta yanında imişler. Padişah, Şekerhoca mahallesindeki Tahir paşa konağına misafir edilmiş, Ulucami yanından bu konağa kadar geçeceği yollara kırmızı çuhalar serilmiştir.

Sultan Aziz, devletin ilk kurucusu olan Birinci Osmanın türbesini ziyaret ederek, kendi yaptırdığı (Osmani) nişanından bir tanesini kendi elile Osman gazinin sandukasına takmıştır. Bundan sonra bütün türbeleri gezmiş, dolaşmış, kaplıcalara gitmiş ve hatta rivayete göre Eskikaplıca önünde arabasının beygirlerinden birisi de çatlamıştır. Padişahı karşılamağa giden mektep kalfalarına birer mecidiye, (yirmi kuruş gümüş para) çocuklara da ikişer çeyrek (yani 10 kuruş gümüş para) verdirmiştir.

Sultan Azizin Bursaya gelişine hatıra olmak üzere paralar da bastırılmıştır.

1280 yılı (rebiülahır) cumartesi günü Setbaşında bir fırından çıkan yangın tâ Umurbey camisine kadar, Setbaşının yukarı mahallelerini yakıp tutuşturmuş, ve dere içindeki otluklardan Gökderenin batı tarafına da geçip pek hızlı esen gündoğu rüzgârı da ateşi büyülterek Hocaali camiinin son cemaat yerine dayanmıştır.

1281 yılında (Damat efendi konağı) denilen ev, eyalet müfettişi (Ahmet Vefik paşa)nın gayretile hastahane olmuştur.

1284 yılında belediye teşkilâtı yapılmış ve (Hüdavendigâr) adile bir de gazete basılmağa başlanmış, bunun iki yaprağı Türkçe ve diğer iki yaprağı da ermenice basılıyormuş.

1285 te şimdiki (Sanat okulu) (Islahhane) adile kurulmuştur. 1289 yıl eylül ayının 29 ncu perşembe gicesi Kayan çarşısında yangın olmuş, ve oradaki cami ile beraber bütün dükkânlar yanmış.

1289 da Almanya veli-

İZÜ – İSMAİL KARA TÜRKİYE'DE DİNİ HAYAT ARŞİVİ

Olaylar İçinde

Başvekilin Milletle Hitabı :

1 Şubat 1942 pazar günü akşamı, Başvekil Dr. Refik Saydam, Türk milletine mühim bir hitabede bulundular. 1939 harbinin hakikî bir dünya yangını halini aldığını ifâde eden Refik Saydam, harp buhranının, yalnız savaşan memleketlerde değil, bütün yer yüzünde tesirleri görüldüğüne temas ettikten sonra yurdumuzun durumuna geçmişlerdir. İkibuçuk yıldanberi hudutlarımızın dışında sürüp gitmekte olan harbin yarattığı sıkıntıları biz de çekiyoruz.» Sıkıntıları azaltmak, ıztırapları hafifletmek için geniş mânasiyle Millî korunma dâvasına büyük önem veriyoruz ve vereceğiz. Ayni zamanda her türlü ihtiyacımızı da Millî İktisatla temine çalışmak azmindeyiz.

Başvekil nutuklarının ortalarına doğru ekim durumumundan önemle bahsederek kışlık ekimin dar şartlara ve mahdut imkânlara rağmen sevinilecek halde olduğunu ve yazlık ekim için de tohumların Toprak Mahsulleri Ofisi veya Ziraat Bankası eliyle tedarik edilerek köylüye dağıtılacağını haber verdiler. Hükümet, köylüye çok ektirip çok elde etmek ve elde edilene değerli fiatlar vermek kararındadır.

Sözü genç sanayimize intikal eden hatib, ayni duru ve tok sesle hususi sermayelere istinad eden fabrikalarla Devlet elindekiler arasında fark gözetmeden hepsinin Millî Müdafaa ve halk ihtiyacını karşılıyacak surette çalışmak için Devletten her yardımı göreceklerini belirtmiş ve şunları ilâve eylemiştir: „ Hulâsa istihsal işlerinde Hükûmetimiz Millî Korunma dâvasının emrettiği yönde ve yolda bütün kuvvetleri harekete getirmeyi, en ufak imkânları bile gerçekleştirmeyi göze almış bulunuyor. Türk Milletinin de bu uğurde ferd ferd ve toptan kendi eline düşeni başarması bizi kat'i muvaffakiyete ulaştıracaktır".

Bundan sonra yiyecek meselemiz konuşma mevzuu oldu: Evvelâ şurasini söyliyeyim ki, Vatanımızda herkesin ihtiyacını, bugünkü dünya şartlarının verdiği imkânlar dairesinde ve muharip, bitaraf bir çok meleketlerdeki nisbetlerden çok fazla olarak karşılıyacak kadar yiyeceğimiz vardır ve ileride de olacaktır". Bu tatminkâr sözlerden de açıkça anlaşılırki: „yarın hiç bir şey kalmıyacakmış gibi toplama ve saklama şeklinde âdeta ruhî bir hastalık manzarası gösteren bir telâş" yersiz ve mânasızdır. Fakat icabında Millî Korunma Kanunu, her hanki bir maddeyi ticaret kasdiyle stok yapanların yakasına yapı-

---

vardır. Eksiksiz olduğunu iddia etmek, müellifinin de aklından geçmiş değil kanaatindayız. Bu cümleden olarak „ Canik mıntakasının neresi olduğu tesbit edilirken (Canik Tekfuru) imzile anılan Trabzon imparatorluğu hatırlanamamıştır. Yine hâylece (Hacı Emir ve evlâdları) anlatılırken de muharrir, bunların merkezlerinin „Ordu" kasabasında olması gerektiği zannına kapılmıştır. Uysaki Ordu'nun o zamanlarda değil Osmanlıların ancak son zamanlarda ismi geçen bir kasabası olduğu düşünülecek olursa Ordunun o zamanlarda kurulmuş bir halde bulunduğunu kabul etmek, bizim için biraz müşkül olur". Bu gibi ufak tefek eksikler bir tarafa bırakılacak olursa Samsun ve çevresi için „Canik Beyleri" nin gerçekten faydalı ve müsmir olduğunda tereddüt edilemez. Ve Halkevlerinin asıl ilk ödevlerinden biri de böyle mahallî tetkikleri ve müdafkikleri korumak ve teşvik etmektir. Ancak bu sayededirki daha iyi ve daha kuvvetli eserlere intizar edilebilir.

İZÜ - İSMAİL KARA TÜRKİYE'DE DİNİ HAYAT ARŞİVİ

şacak, onların elindekini alacaktır. „Çünkü memlekette yalnız kazanmak hırsının hüküm sürmesine ne rejimimiz ve ne de bugün mes'uliyet mevkiinde olanlar göz yumamaz."

Başvekil hitabelerinin nihayetlerine doğru „Altın meselesi" nden de söz açtılar: „Bugün altın, dünyanın her tarafında mübadele vasıtası olmaktan çıkarak mal halinde kalmıştır." Hükûmet altın sepekülâsyonunun önüne geçecektir. Sepekülâtörlerin dalaverelerine son verilecek.

Millet, Hükûmetle el birliği ve iş birliği yaptıkça güçlükler yenilecek, Türk Milleti bu dünya yangınından alnının akiyle çıkacaktır.

Başvekil Dr. Refik Saydamın bu hitabları gerçekten ferah verici, inandırıcı ve yol göstericidir.

Hükûmet başındaki Büyüklerin halkla böyle kardeşçe konuşmaları, milletin de onlara daima güvenişinin bir müeyyidesi olmaktadır.

Hakkı Baha Pars'ın Ölümü dolayısiyle

Atatürk, Selânikte istibdadı yıkmak heyecaniyle yeni bir dâva başına geçmek için harekete karar verince, ilk toplantı: o zaman askeri rüşdiye edebiyat hocası bulunan „Hakkı Baha" nın evinde yapılmıştı. İnkılâp tarihimizde „mukaddes tabanca" gecesi adını alan bu o devre göre çok kahramanca ve asaletli teşebbüs içinde, Hakkı Bahanın büyük payı vardır.

Türkiyede Kooperatifçilik zihniyetinin gelişmesinde en büyük hizmeti olanlardan biri de o idi: Yalnız „Mektep Kooperatifçiliği", „Kooperatifçilik Programı", „Mekteplere mahsus Kooperatifçi defteri", gibi bu alandaki eserleriyle değil, ayni zamanda uzun yıllar boyunca süren öğretmenliği müddetince daima bu fikirleri telkin ve tatbik etmek suretile de Türk kooperatifçiliği uğrunda çok çalışmıştı.

O, koyu denilecek derecede mümtaz ve olgun bir Türkçü idi. Öyle ki altmış seneyi aşan ömründe daima Türkçülük ve Milliyetçilik ateşini kalbinde ebedî bir ışık gibi sezmiş ve kendini bu kutsal ülküye vermişti. Yazılarının, hitabelerinin, derslerinin ekserisini bu aziz düşünceler teşkil ederdi. Gençliğin ahlakı, içtimaî ve millî hüviyetini kusursuz bir hale getirmek uğrunda kafasında, dilinde, gönlünde ve elinde ne varsa esirgemedi... Şiirle, nesirle, ruhiyat tetkikleriyle, tercümelerle... hulâsa her yolda daima tek bir amaca doğru yürüyordu... Hedefe varmak yolunda 'okuma ve okutma"dan daha kıymetli bir araç olmadığına inanmıştı. Bunun içindir ki: kendisinden başka bütün aile çevresini de öğretmen yapmış veya seçmişti. İlk çıkardığı „Füyuzat" mecmuasiyle ve son neşrettiği „Okul ve Ulus" dergisi hep aynı temiz ve feragat dolu inançtan kaynağını alır. İzmirde bir orta tahsil talebesi iken benim de hocamdı.. Hususiyle kendilerinden asıl istifadem mesai saatları dışında olmuştur. O hemen bütün edebiyat meraklısı arkadaşlarla saatlarca görüşmekten yorulmıyan, usanmıyan genç bir ihtiyardı. Kendisine hepimiz hürmet ve hayranlıkla bağlı idik. Ölümü, bu sevgili ana yurda faydalı gençler olarak yetişsinler diye okuttuğu benim gibi binlerce talebesinin ve dostlarının kalbini, acı ile, ıztırapla burktu.

Ebedî ayrılışı dolayısiyle onun hakkında yazılanların en güzelini ve en derin hasret hisleriyle yuğrulanını, memleketin Büyük Hatibi ve Hukukçusu Refik İnce yazdı. Cumhuriyet gazetesinin 19 ve 29 ikinci Kânun 1942 tarihli sayılarında „Büyük bir Türk Hakkı Baha Pars" başlıklı bu iki makale, onun hemen her alanda ne yüksek ve faziletli bir şahsiyet olduğunun belli delilleriyle doludur.

19 MAYIS, sayı: 56, Şubat 1942

İZÜ - İSMAİL KARA TÜRKİYE'DE DİNİ HAYAT ARŞİVİ